

КЫСКАЧА МАЗМУНУ

Даярдаган	: Миргуль Текешова
Университет	: Кыргыз- түрк “Манас” университети
Багыты	: Туркология
Иштин сыпаты	: Магистрдик диссертация
Бүтүрүү датасы	: Апрель, 2010
Илимий жетекчи	: Проф. Док. Абдылдажан АКМАТАЛИЕВ

Ч. Айтматовдун «Тоолор кулаганда» (Кызкайып) романындагы тагдыр маселеси

Ишибиз «Ч. Айтматовдун «Тоолор кулаганда» (Кызкайып) романындагы тагдыр маселеси» деген темада жазылды. Долбоордо мерчемделген бөлүктөр боюнча изилдеп, төмөндөгү жыйынтыктарга келдик;

Ишибиздин I бөлүмүндө «Тагдыр» түшүнүгүнө жалпы мүнөздөмө бердик. Изилденип жаткан маселенин тарыхый өнүгүш жолун хронологиялык, мезгилдик удаалаштыкта иликтөөгө алдык. Диний – философиялык түшүнүк катары Ч.Айтматовдун чыгармаларынын (романдарынын) мисалында карадык. Бул бөлүмдө Г. Исина, А. Карапетьянц, М. Пиотровский, В. Стрелков, Н. Рыскулов, К. Исмаиловдун эмгектерин ошондой эле философиялык, кыргызча, түркчө түшүндүрмө сөздүктөр жана интернет сайт барактары ж.б. колдонулду.

Ал эми II бөлүмдө Ч.Айтматовдун макала, маектериндеги изилденип жаткан маселе тууралуу ойлоруна токтолууну мерчемдеген болчубуз. Жазуучунун чыгармалар жыйнагынын сегиз томдугунун (АйтматовЧ. Чыгармаларынын жыйнагы: 8-том. Макалалар, маектер/Түз. Абдылдажан Акматалиев. – Б.: Бийиктик, 2008. – 600 б.) 8-томундагы макала, маектер менен таанышып, мындагы жазуучунун тагдыр темасынын тегерегинде сүйлөгөн сөздөрүн анализдедик. Мында, Ч.Айтматовдун тагдырды жеке адам башына бөлбөй жалпы адамзаттык, жалпы ааламдык масштабда карагандыгын ошондой эле, тагдыр түшүнүгүн «адеп-ахлак нормаларынын чеги», «ыйык жол», «жоопкерчилик» түшүнүктөрү менен бирге карагандыгына күбө болдук.

Ишибиздин III бөлүмүндө Ч. Айтматовдун соңку «Тоолор кулаганда» (Кызкайып) романындагы тагдыр маселесине кеңири токтолуп иликтедик. Мында, жазуучунун чыгармаларынын сыртындагы ойлору менен романдагы ой бүтүмдөрүн айкалышта карадык. Андагы диний, философиялык жыйынтыктарды, символдорду иликтөөгө алдык.

Романдын лейтмотиви болгон тагдыр темасын автордун көз карашынын негизинде, жалпы адабий – сын чөйрөсүнүн баамында, ошондой эле жеке изилдөөчүлүк баамыбызда карап чыктык.

II жана III бөлүмдөрдө Ч. Айтматовдун 3, 4, 5, 6, 8-томдору ошондой эле адабиятчылар К. Асаналиевдин, Л. Үкүбаева, А. Акматалиев, О. Ибраимов, К. Ибраимов, И. Лайлиева, А. Кадырмамбетова, О. Сөйлөмөз, Р. Көркөмөз, А. Колжунун ж.б. эмгектери пайдаланылды.

Ачык сөздөр: Ч. Айтматов, ишеним, тагдыр, жоопкерчилик, адеп-ахлак, роман.

ÖZ

Yazar :Mİrgül Tekeşova
Üniversite :Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Anabilim Dalı :Türkoloji
Tezin Niteliği :Yüksek Lisans Tezi
Mezuniyet tarihi :Nisan, 2010
Danışman : Prof. Dr. Abdıldacan AKMATALİEV

C. AYTMA TOV’UN DAĞLAR DEVRİLDİĞİNDE (EBEDİ NİŞANLI) ROMANINDA KADER MESELESİ

Çalışmamız “C. Aytmatov’un Dağlar Devrildiğinde (Ebedi Nişanlı) romanında kader meselesi” konusu üzerinedir. Genel olarak burada kader kavramının açıklanması, kader inancının çeşitli devirlerde ve kavimlerde çeşitli algılanmasına bakıldı. Büyük yazar C. Aytmatov’un bu konudaki düşünceleri ve adı geçen romanda onun edebi işleniş tarzına bakıldı.

Çalışmamızın I. Bölümünde kader kavramına dair elimize geçen kaynakları kullandık. Genel olarak kader meselesinin etrafında yorumlar yaptık. Kader kavramının kronolojik sırasına, insanlık tarihindeki yerine bakıldı. Yunan mitolojisi, Eski Roma uygarlığına ait kader meselesi ile ilgili anlayış ve geleneklere yer verildi. Burada, G. İsin, A. Karapetyants, M. Piotrovskiy, V. Strelkov, N. Riskulov, K. İsmaylov’un konuyla ilgili çalışmaları bir de Kırgızca, Türkçe açıklamalı sözlükler, felsefe terimleri sözlüğü kullanıldı.

Çalışmamızın II. bölümünde büyük yazar C. Aytmatov’un konu üzerine yazılmış makalelerine ve konuşmalarına baktık. Eserleri dışında ileri sürdüğü düşünce ve fikirlerini edebi çalışmalarında ustaca işlediğine tanık olduk. Yani, ele aldığımız “kader meselesi” üzerine yazar bir sohbeti sırasında şöyle diyor: “...insan ahlaki ölçütlere ve imana uygun davranışlarda bulunarak, kutsal yolu seçerek ve kendi ve başkaların kaderine sorumlulukla hareket etmesi gerekir.” Bu fikrin yansımaları son romanda Arsen Samançin’in kişiliğinden ve davranışlarından görüyoruz.

Çalışmamızın son III. bölümü genel olarak “Dağlar Devrildiğinde” romanı üzerinedir. Burda birinci ve ikinci bölümlerde topladığımız bilgileri kullanarak romanı analize ettik. Özellikle romandaki kader meselesine bakarken burdaki dini, felsefi temelleri belirtmeye çalıştık.

Dini dediğimizde, İslam dinindeki Allah’a olan inancın altı temelinden “Kadere, Peygamberlere, Kutsal Kitaplara, Meleklerle, Cinlere, Kıyamet’e inanmak” büyük yazarımız C. Aytmatov Peygamberlere, Kitaplara, Kıyamete ve Kadere olan inancı işlediğine, bunları gerçekten büyük bir inançla yazdığına tanık olduk.

Felsefi açıdan aldığımızda yazarın çoğunluk eserlerinde açıkça belirttiği “Söz” görüşüne de yer verdik. Yazar diyor: “Söz yok ise insan da yok, insan yoksa söz da yok.” , “Biz ölürüz – Söz kalır.”, “Söz – bizdeki ölümsüzlüğün temelidir.” v.s. Yazarın bu görüşünden biz **<İnsan – Söz – Kader>** birliğini çıkardık. C.Aytmatov’un dört romanını karşılaştırarak insanın sözü onun kaderini tayin edeceği sonucuna geldik.

İkinci ve üçüncü bölümlerde C. Aytmatov’un 3. 4. 5. 6. 8. ciltlerini ve edebiyatçı: K. Asanaliy, L. Ükübaeva, A. Akmataliy, O. İbraimov, K. İbraimov, İ. Laylieva, A. Kadırmambetova, O. Söylemez, R. Korkmaz, ve A. Kocu’nun v.s. çalışmalarından yararlandık.

Anahtar Sözcükler: C.Aytmatov, inanç, kader, sorumluluk, ahlak, roman.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Подготовила	: Миргуль Текешова
Университет	: Кыргызско-Турецкий университет «Манас»
Направление	: Тюркология
Вид диссертации	: Магистерская диссертация
Дата окончания	: Апрель, 2010
Научный руководитель	: Проф. Др. Абдылдажан АКМАТАЛИЕВ

Проблема судьбы в романе Ч. Айтматова “Когда падают горы” (Вечная невеста)

Завершена диссертационная работа на тему “Проблема судьбы в романе Ч. Айтматова “Когда падают горы” (Вечная невеста)”. Эта тема новая, ныне не исследуемая, интересна и тем, что очень близка по смыслу к духовным поискам писателя. Ведь писатель затрагивает во многих своих произведениях такие темы, как “смысл жизни и бытия”, “Космос”, “Человек и Вселенная”, “Человек и Вера” и т.д. Невозможно не затрагивая тему судьбы исследовать жизнь, способности и быт человека. И Айтматов лучшим образом доказал это в своих романах: “И дольше века длится день”, “Плаха”, “Тавро Кассандры” и особо выделяется его последний роман “Когда падают горы”.

Исследуя разделы проекта, мы пришли к следующим заключениям;

В первой части работы дана общая характеристика на понятие “Судьба”.

Развитие исследуемой проблемы была изучена по хронологической и временной последовательности.

Как религиозно-философское понятие была исследовано в примере произведений Ч. Айтматова. В этом разделе были использованы работы Г. Исиной, А. Карапетьянца, М. Пиотровского, В. Стрелкова, Н. Рыскулова, К. Исмаилова а также толковые словари кыргызского и турецкого языков, философский словарь и интернет страницы.

Во второй части рассмотрены идеи и мысли об исследуемой проблеме в статьях Ч. Айтматова и интервью с ним. Проанализированы высказывания писателя на тему судьбы в статьях и интервью в восьмом томе Сборника сочинений (Айтматов Ч. Чыгармаларынын жыйнагы: 8-том. Макалалар, маектер/ Түз. Абдылдажан Акматалиев. – Б.: Бийиктик, 2008. – 600 б.).

Здесь мы были свидетелями того, что Ч. Айтматов рассматривает судьбу не в личностном а в общественном, вселенном масштабе, так же он рассматривает понятие судьбы вместе с понятиями “грань норм поведения”, “священный путь”, “ответственность”.

Третья часть работы была полностью посвящена подробному исследованию проблемы судьбы в последнем романе Ч. Айтматова “Когда падают горы (Вечная невеста)”. Здесь рассмотрена сплетение мыслей писателя в романе и вне его.

Во второй и третьей части работы были использованы 3, 4, 5, 6, 8 тома Сборника сочинений Ч. Айтматова и работы таких литературоведов, как К. Асаналиев, Л. Үкүбаева, А. Акматалиев, О. Ибраимов, К. Ибраимов, И. Лайлиева, А. Кадырмамбетова, О. Сөйлемез, Р. Коркмаз, А. Колжу и т.д.

Ключевые слова: Ч. Айтматов, судьба, ответственность, роман.

ABSTRACT

Prepared by : Aizhamal Tursunbaeva
University : Kyrgyz Turkish Manas University
Department : Turkology
Degree of the work : Master's Thesis,
Finished date : April, 2010.
Research manager : Prof. Dr. Abdildajan AKMATALIEV

THE PROBLEM OF FATE (DESTINY) IN CHYNGYZ AITMATOV'S NOVEL "WHEN THE MOUNTAINS COLLAPSE"

Our work is aimed to the problem of fate (destiny) in the novel "When the mountainins fall" of the Kyrgyz writer Chyngyz Aitmatov. There is a new theme and interestingly enough nearly concerns writer's spiritual researches. As, you know in many compositions writer touches such subjects as "meaning of life and being", "space", "human and universe", "human and fate" e.t.c. It's impossible to research the human life and abilities without touching problem of fate. And Ch. Aitmatov in best shape improves it in his novels: "The Day Lasts More Than a Hundred Years" "The Scaffold", "Cassandra's Brand" and particularly notable in his last novel "When The Mountains Fall"

When we research the parts of project we come to next conclusion;

There are given general description to conception of "Fate".

Development of researching problem was studied in chronological and temporal succession.

The problem was analysed in Ch. Aitmatov's compositions as religional and philosophical conception. There are used G. Isina's, A. Karapetians's, M. Piotrovski's, V. Strelkov's, N. Ryskulov's, K. Ismailov's works, glossary of kirgiz and turkish languages and internet pages.

The second part contains the ideas about researching problem in the Ch.Aitmatov's articles and interviews with him. There are reviewed the statements of writer about fate in articles and interviews.

Here we were witnesses of Ch.Aitmatov's fate consideration is not in personal scale but in social and universe scale, also he considers conception of fate together with conceptions of "standart of behavior border", "sacred way", "responsibility".

The third part of dissertation was devoted to detailed analys of fate problem in the last Ch.Aitmatov's novel "When The Mountains Fall". Here considered combination of writer's ideas in novel and life. Also given general analys to novel and determinated main idea and the theme of novel.

There are used K.Asanaliyev's, L. Ukubaeva's, A. Akmataliyev's, O. Ibraimov's, K. Ibraimov's, I. Laylieva's, A. Kadirmanbetova's, O. Soylemez's, R. Korkmaz's, A.Kolju's and other writers works.

Key Words: Ch.Aitmatov, faith, fate, responsibility, morality, novel.